

TER GELEGENHEID VAN HET 25-JARIG JUBILEUM VAN HET 'INSTITUT FÜR QUARTÄRPALÄONTOLOGIE' TE WEIMAR, D.D.R.

Dick Mol

Op 1 februari 1987 bestond het bekende 'Institut für Quartärpaläontologie' te Weimar 25 jaar. Dit instituut werd in 1962 opgericht door een groep kwartairgeologen en -paleontologen, verbonden aan het 'Museum für Ur- und Frühgeschichte' te Weimar. Men heeft zich ten doel gesteld de belangrijke kwartairafzettingen in de Duitse Democratische Republiek met moderne methoden systematisch te onderzoeken. Deze onderzoeken moeten dan resulteren in een zo goed mogelijke reconstructie van het biotoop van de fossiele mens uit het ijstijdvak van Midden-Europa.

Het instituut, dat onder leiding staat van Dr. Dr. Hans-Dietrich Kahlke, is een onderzoekscentrum zonder openbare tentoonstellingen. Het bezit zeer omvangrijke collecties (meer dan 35 000 katalogusnummers) fossielen uit het Kwartair van o.a. de klassieke vindplaatsen Ehringsdorf, Taubach, Burgtonna en Weimar. Het instituut neemt wel deel aan exposities in andere musea d.m.v. uitleen en know-how (bijv. aan het 'Spengler-Museum' te Sangershausen en het 'Museum für Ur- und Frühgeschichte Thüringens' te Weimar).

De verzamelingen van het instituut zijn toegankelijk voor wetenschappelijk onderzoek. De klassieke vindplaatsen van o.a. fossiele zoogdieren hebben internationaal aanzien. Er worden dan ook regelmatig congressen gehouden met onderzoekers uit de gehele wereld. Het laatste - het Vijfde Internationale Paleontologische Colloquium te Weimar, met o.a. Nederlandse deelnemers - werd in 1985 gehouden. Dit congres hield zich vooral bezig met de opgravingen in het gebied rondom Suhl, waar sinds 1978 sensationele vondsten gedaan zijn. Hier vond men het rijkste materiaal van fossiele nijlpaarden in Europa, met een ouderdom van ± 800 000 jaar.

Het instituut geeft ook een wetenschappelijk medium uit, getiteld 'Quartärpaläontologie', waarvan inmiddels 6 delen verschenen zijn. Veelal gaat het hier om omvangrijke monografieën, zoals die over Taubach, Burgtonna en Weimar. Maar er zijn ook enkele de-

len verschenen met diverse artikelen over allerlei kwartairfossielen, hoofdzakelijk zoogdieren. Deze publicaties bevatten alle zeer veel afbeeldingen, waarmee goed te determineren valt. Helaas zijn ze in de aanschaf wel kostbaar.

Sinds de oprichting van het instituut ontstonden er ruim 250 wetenschappelijke en populairwetenschappelijke publicaties (in samenwerking met collega's uit 30 verschillende landen). Door het werk van het instituut in Thüringen (DDR) behoort deze streek nu, kwartairpaleontologisch gezien, tot een van de meest onderzochte gebieden van Europa.

De wetenschappelijke verzamelingen van het 'Institut für Quartärpaläontologie' zijn zeer omvangrijk en zijn onder te verdelen in een twaalfstal eenheden, waarover hier in het kort een aantal bijzonderheden.

1. DE COLLECTIE SÜD-THÜRINGEN

De geologisch oudste fossielen van het instituut hebben een pliocene ouderdom. Ze stammen uit verschillende vindplaatsen ten zuiden van het Thüringer Woud. Als een van de indrukwekkendste objecten mag een nagenoeg compleet skelet van de mastodont *Mammuthus borsoni* HAYS genoemd worden, dat gevonden werd in de periode 1976-1978 te Kalten-sundheim bij Meiningen. Het skelet werd uit een doline-opvulling opgegraven, te zamen met resten van nog andere individuen.

Ook werden resten aangetroffen van *Hypolagus* (een haasachtige) en *Metacervoceros* (een primitief hert).

Tevens bevat de verzameling fossielen van *Anancus arvernensis* (CROIZET & JOBERT) en de neushoorn *Dicerorhinus etruscus* (FALCONER) uit de zgn. Mastodon-Schottern van Sülzfeld, Jüchsen en Ostheim.

2. DE COLLECTIE MEININGEN

Deze collectie, opgegraven tussen Meinigen en Untermassfeld, behoort tot de meest waardevolle van het instituut. Resten van zoogdieren uit een warme periode in het Oud Pleistoceen worden sinds 1978 in een zand- en grintgroeve geborgen tijdens campagnes van mei tot oktober. De fossielen, die deel uitmaken van een complexe zoogdierfauna, zijn voortreffelijk geconserveerd en worden gevonden in fluviatiele zanden, afgezet door de rivier de Werra. De laatste tijd worden zo'n 1000 vondsten per jaar geborgen, o.a. resten van mollusken, vissen, amphibiën, reptielen, vogels en zoogdieren. De laatste groep omvat runderen, herten, varkens, nijlpaarden, paarden, neushoorns, olifanten, wolven, beren, hyena's, katten, insecteneters en knaagdieren.

Op 3 februari 1987 promoveerde aan de universiteit van Greifswald de heer Ralf-Dietrich Kahlke op de oudpleistocene nijlpaarden van deze vindplaats en de verspreidingsgeschiedenis van fossiele Hippopotamidae in Europa. In een volgend nummer van *Cranium* zullen we uitgebreider ingaan op de inhoud van deze dissertatie.

3. DE COLLECTIE VOIGTSTEDT

Al uit de vorige eeuw zijn er fossiele zoogdierresten uit Voigtstedt-Edersleben bekend. In de jaren 1930-1932 werd door de heer Spengler en zijn zoon bij Edersleben een skelet opgegraven van een steppemammoet, *Mammuthus trogontherii* (POHLIG). Dit skelet bevindt zich in het Spengler-Museum te Sangershausen. Van 1954 tot 1962 werden er door medewerkers van het Spengler-Museum en de Werkgroep Kwartairpaleontologie van het 'Museum für Ur- und Frühgeschichte Thüringens' te Weimar intensief opgravingen verricht in de klei van Voigtstedt. In 1962 nam het nu 25 jaar jonge 'Institut für Quartärpaläontologie' de opgravingen over. In totaal werd zo'n 2 650 m² afgegraven. Regelmatig werden bijeenbehorende skeletdelen gevonden, waaronder bijna complete skeletten van grote herten en twee neushoorns, t.w. *Dicerorhinus etruscus* (FALCONER). Door zeven van het sediment konden ook zeer veel kleine-vertebratenresten gevonden worden, zoals van amphibiën, vogels, insecteneters

en knaagdieren. In 1965 verscheen een monografie, getiteld: 'Das Pleistozän von Voigtstedt - Zur Grenze Unterpleistozän/Mittelpleistozän im zentraleuropäischen Raum'.

4. DE COLLECTIE SÜSSENBORN

Eerste fossielen uit afzettingen van Süssenborn bij Weimar zijn bekend uit de 18e eeuw. Enkele van deze oude vondsten bevinden zich nu in de geologisch-paleontologische verzameling GOETHE in het 'Goethe-Nationalmuseum' te Weimar. De oudste fossielen uit Süssenborn in de collecties van het 'Institut für Quartärpaläontologie' komen van het voormalige stedelijke museum van Weimar, waar veel vondsten tot rond de eeuwwisseling ingeleverd werden. Systematisch verzamelen en katalogisering begonnen rond 1905. Een aantal privécollecties kon het museum te Weimar door aankoop of als legaat binnen de muren halen. Nu bevindt de collectie zich in het jubilerende instituut. De verzamelingen omvatten o.a. resten van runderen, een rijke hertenfauna, resten van varkens, paarden, neushoorns, meer dan 1000 olifantenmolaren, resten van beren, roofdieren en knaagdieren. In 1969 verscheen een monografie over Süssenborn.

5. DE COLLECTIE EHRINGSDORF

Rond 1900 werden al belangrijke verzamelingen fossielen uit de travertijn-afzettingen van Weimar-Ehringsdorf aangelegd. Bijzonder veel interesse kreeg deze vindplaats doordat er resten van hominiden gevonden werden. In het verleden werd helaas niet genoeg aandacht geschonken aan de horizonten waaruit de fossielen stamden. Dergelijke collecties van niet-stratigrafisch verzamelde fossielen bevinden zich naast Weimar ook in Halle, Berlin en Frankfurt a.M. Vanaf 1953 wordt er systematisch verzameld; in 1967 konden maar liefst 1 200 goed determineerbare plantenresten geborgen worden. In 1975 werd een zeer rijke fauna van kleine zoogdieren verzameld. Een complexe reconstructie van het pleistocene ecosysteem was door het rijke vondstmateriaal goed mogelijk. Een tweedelige monografie verscheen in 1974-1975 onder de titel: 'Das Pleistozän von Weimar-Ehringsdorf - Zum Ablauf des letzten Interglazials im europäisch-asiatischen Raume'.

6. DE COLLECTIE TAUBACH

Tussen 1870 en 1900 werden veel vondsten van kwartairfossielen gedaan in de travertijn van Taubach. Ze vormden mede de reden voor de oprichting van het natuurwetenschappelijk

museum in Weimar. De natuurwetenschappelijke vereniging kon toentertijd veel materiaal uit de travertijn van Taubach voor het museum aankopen. In die tijd werd echter ook veel materiaal verspreid over Duitsland (Halle, München, Hildesheim, Berlijn en Göttingen), en dat is de wetenschappelijke bewerking niet ten goede gekomen.

Vanaf 1900 werd er te Taubach zelden nog iets gevonden. In 1962 kwam een deel van de bekende stukken terecht in het 'Institut für Quartärpaläontologie', waar het opnieuw geprepareerd en gedetermineerd werd.

De collectie omvat resten van amfibieën, reptielen, vogels en zoogdieren. Onder de laatsten zijn vertegenwoordigd: runderen, herten, zwijnen, paarden, rhinocerossen, olifanten, honden, beren, hyena's, katten, insecteneters en knaagdieren.

De rhinocerotidenverzameling van Taubach is een van de omvangrijkste van Europa.

7. DE COLLECTIE BURGTONNA

Ook bij de vindplaats Burgtonna bij Langensalza gaat het om travertijnvoorkomens. De geologische ouderdom is Eemien, het laatste interglaciaal. Hier werden reeds in de 17e eeuw stenen gewonnen voor bouwwerkzaamheden. Aan het eind van deze eeuw moet er een skelet van een olifant, *Elephas antiquus* (FALCONER), gevonden zijn. Dit fossiele skelet bracht destijds de gemoederen al in beroering vanwege de ouderdom. Fossielen uit de travertijngroeven van Burgtonna werden hoofdzakelijk in de 19e en 20e eeuw verzameld. In de periode 1970-1973 konden door het instituut uit Weimar naast grote verzamelingen beenderen zo'n 2000 stuks vegetatieresten verzameld worden uit de verschillende niveaus. In 1978 verscheen de Burgtonna-monografie in de serie 'Quartärpaläontologie'.

8. DE COLLECTIE WEIMAR

Over een periode van 200 jaar tot 1910 werd er in het stadgebied van Weimar travertijn gewonnen. Fossielen uit deze groeven kwamen terecht in verschillende privé-verzamelingen en musea in Europa.

De collectie Weimar van het 'Institut für Quartärpaläontologie' bestaat uit delen van de verzamelingen Hergt en Rebling. In 1975-1978 konden medewerkers van het instituut nog het een en ander zelf verzamelen en aan de collectie toevoegen. Bijzonder zijn de goedgefossiliseerde skeletdelen van de moerasschildpad *Emys orbicularis* LINNAEUS. De monografie 'Das Pleistozän von Weimar. Die Travertine im Stadtgebiet' verscheen in 1984.

9. DE COLLECTIE THÜRINGER BECKEN

Deze verzameling omvat zo'n 120 Pleistocene-voorkomens in het Thüringer Bekken, die hoofdzakelijk met zoogdierresten vertegenwoordigd zijn. Enkele daarvan zijn het vermelden waard: een vroege muskusos (uit het Elsterien), *Praeovikos priscus* STAUDINGER uit de groeve Rose bij Bad Frankenhausen en een nagenoeg compleet skelet van *Elephas antiquus* (FALCONER) uit Orlishausen.

10. DE COLLECTIE BUITENLAND

Voor vergelijkingsdoeleinden is een collectie aangelegd van belangrijke fossielen uit het buitenland. Deels komen deze objecten uit oudere verzamelingen of zijn ze verkregen door het ruilen van afgietsels met andere musea of instituten. Talrijk zijn de fossiele zoogdierresten uit Frankrijk. Er is een representatieve verzameling oudpleistocene materiaal uit Val d'Arno (Italië) en Senèze (Frankrijk). Ook bevat deze collectie een vijftigtal resten van mammoeten uit het Jong Pleistocene van Alaska.

11. DE COLLECTIE TYPEN

Deze collectie omvat 47 nummers van type-exemplaren, bestaande uit 20 holotypen, 20 syntypen, 2 lectotypen, 3 paralectotypen en 1 paratype.

12. DE COLLECTIE MOLLUSKEN

Een omvangrijke verzameling fossiele en recente mollusken, bijeengebracht door de heer O. Schmidt in de tweede helft van de vorige eeuw, stamt uit travertijngroeven en van het veld van Thüringen. In de periode 1952-1974 kwam daar nog een belangrijke hoeveelheid materiaal bij, doordat Zeissler in alle pleistocene en holocene afzettingen in het Thüringer Bekken stratigrafisch ging verzamelen. Hierdoor neemt deze molluskenverzameling een sleutelpositie in bij de reconstructie van het ecosysteem in het Thüringer Kwartair.

Tot slot, zoals in bijna ieder museum of onderzoeksinstituut, is er een recente vergelijkingscollectie voor studie-, preparatie- en determinatiedoeleinden.

DANKBETUIGING

De heer Ralf-Dietrich Kahlke van het 'Institut für Quartärpaläontologie' te Weimar dank ik hartelijk voor het ter beschikking stellen van gegevens over de verzamelingen van het instituut.